

DOI: <https://doi.org/10.4312/keria.24.1.179-194>

Aristejevo pismo

O nastanku Septuaginte

Prevedel Jan Dominik Bogataj

UVOD

Helenistično besedilo *Aristejevo pismo*, ki je nastalo v 2. stoletju pr. Kr., je ključen dokument, ki opisuje nastanek grškega prevoda hebrejske Postave (*Tore*), imenovanega tudi *Septuaginta*, tega pionirskega prevodnega dela. Kot eno izmed redkih judovskih besedil tega obdobja, ki je nastalo v Aleksandriji, je ta vir izrednega pomena za razumevanje tamkajšnje judovske skupnosti in nasploh judovske duhovne elite, izobražene v helenističnem svetu v času Ptolemajcev.

Pismo je že v antiki uživalo velik ugled prav zaradi tega, ker je to najzgodnejši opis nastanka *Septuaginte*. Jožef Flavij ga v *Judovskih starožitnostih* (12) obširno parafrazira, Filon Aleksandrijski ga uporablja za svojo pripoved o prevodu v delu *O Mojzesovem življenju* 2.25–44, prav tako pa je bilo dragoceno za zgodnje kristjane, saj je pismo opisovalo nastanek različice Svetega pisma, ki so jo tudi sami prevzeli.¹ Elementi te pripovedi so bili, med drugim, ponovno zapisani tudi v babilonskem *Talmudu* v traktatu *Megila*. Tako za Jude kot za kristjane je ta pripoved imela veliko zgodovinsko vrednost. Šele v 16. stol. so učenjaki začeli dvomiti o tem, da je bil avtor pisma dejansko očitavec opisanih dogodkov. Prvi je v to podvomil Luis Vives leta 1522, velik prelom pa je pomenilo delo angleškega teologa Humphreya Hodya *Contra Historiam LXX*

¹ Prim. Justin, *Apologija* 1.31; Irenej Lyonski, *Zoper krivoverstva* 3.21.2; *Exhortatio ad Graecos* 13; Klemen Aleksandrijski, *Stromata* 1.148; Tertulijan, *Apologetik* 18; Evzebij Cezarejski, *Praeparatio evangelica* 8.2–5; 9.38; Hilarij iz Poitiersa, *Tract. in II psalm.* 3; Ciril Jeruzalemski, *Kateheze* 4.34; Ambrozij Milanski, *Hexaameron* 3.5.20; Epifanij iz Salamine, *De mensura et ponderibus* 3; Janez Krizostom, *Hom. in Matth.* 5.2; Hieronim, *Praef. in Pent.*; Id., *Praef. in Lib. Paral. iuxta LXX*; Id., *Comm. in Ez.* 5.12; Id., *Comm. in Mich.* 2.9; Avguštin, *O krščanskem nauku* 2.15.22.

Interpretum Aristeae nominae inscriptam Dissertatio, v katerem je leta 1684 jasno nastopil zoper zgodovinskost Aristejeve pripovedi s trditvijo, da je pismo ponaredek helenističnih Judov z namenom obrambe avtoritete *Septuaginte*.

Danes velika večina strokovnjakov priznava, da je *Aristejevo pismo* nastalo v 2. stoletju pr. Kr. in da je bil prevod hebrejske *Tore* v grščino opravljen že stoletje prej, potemtako pa naj bi pismo ohranjalo vsaj nekaj zgodovinskega spomina o nastanku prevoda, vendar, kot ugotavlja Benjamin G. Wright, *Aristejevo pismo* v zgodovinski perspektivi ni priča dejanskemu izvoru prevoda, marveč zgodovini njegove recepcije, saj *Septuaginta* sprva ni nastala kot samostojen projekt, ki bi popolnoma nadomestil hebrejsko *Toro* – to se je zgodilo kakšno stoletje po nastanku, na sredini 2. stoletja.² Ker je *Aristejevo pismo* edini in najstarejši vir za izvor grškega prevoda Svetega pisma, je kot tako seveda mamljivo, da bi ga priznavali kot relevanten zgodovinski vir o samem nastanku prevoda, vendar številni strokovnjaki opozarjajo, da gre v resnici za opis zgodnjega procesa recepcije *Septuaginte* znotraj aleksandrijske judovske skupnosti. Pismo torej legitimira vlogo, ki jo je *Septuaginta* zavzela že kmalu po svojem nastanku, ponuja ustanovni mit o grškemu prevodu, ki je postal samostojna avtoriteta. Pri tem je seveda potrebno dodati, kot to poroča že *Aristejevo pismo*, ki govori le o prevodu *Tore*, se pravi Petih Mojzesovih knjig, in da *Septuaginta* ni nastala naenkrat in enovito, marveč je bil to proces, ki je trajal več kot dve stoletji, vključeval pa je različne prevajalce in tudi različne prevajalske tehnike.

Izvornega naslova dela z gotovostjo ne poznamo. Čeprav je v modernem obdobju besedilo skorajda povsem sprejeto pod naslovom, kot ga podajamo tudi mi, *Aristejevo pismo (Filokratu)*, je to v resnici še najmanj zgodovinsko verjetno. Jožef Flavij omenja »Aristejevo knjigo« (τὸ Ἀρισταίου βιβλίον), Evzebij poroča o naslovu, kot je bil znan v 4. stoletju (περὶ τῆς ἑρμηνείας τοῦ τῶν Ἰουδαίων νόμου, »O prevodu judovske Postave«), Epifanij iz Salamine pa delo omenja s splošnim nazivom σύνταγμα. Grška rokopisna tradicija najpogosteje omenja preprost naslov »Aristej Filokratu« (Ἀριστέας Φιλόκραται), medtem ko je naslov »Aristejevo pismo Filokratu« (ἐπιστολῆς Ἀρεστέως πρὸς Φιλοκράτην) ohranjen v rokopisu BnF Par. gr. 950 iz 14. stoletja. Čeprav se zdi, da je Evzebijev naslov, »O prevodu judovske Postave«, še najbolj verjeten oz. predstavlja najstarejši zabeležen naslov, pripisan delu, v našem prevodu ohranjamo različico, ki je v zadnjih desetletjih najširše sprejeta in uveljavljena med strokovnjaki.

Avtor pisma se predstavi z imenom Aristej, ki naj bi bil poganski dvorjan pri Ptolemaju II. Filadelfu (vladal v letih 281–246 pr. Kr.), poslan v Jeruzalem, da bi od tamkajšnjega vélikega duhovnika Eleázarja pridobil dvainsedemdeset judovskih prevajalcev. Aristej je v resnici zgolj literarni lik, ki ga je judovski avtor ustvaril, a v pričujoči spremni študiji ohranjamo to poimenovanje avtorja,

2 V uvodu in pri nekaterih opombah se naslanjam na njegovo nedavno študijo *The Letter of Aristeas. 'Aristeas to Philocrates' or 'On the Translation of the Law of the Jews'*. Berlin in Boston: De Gruyter, 2015.

kot se sam predstavi, čeprav gre v resnici za psevdo-Aristeja. Pravi avtor pisma je bil neki aleksandrijski Jud, ki je bil deležen dobre helenistične izobrazbe, kar je moč zaznati tako iz uporabljenih grških literarnih oblik in retoričnih sredstev kot iz vsebine. Poleg poučenosti v grški in judovski književnosti avtor izkazuje tudi dobro poznavanje protokolov ptolemajskega dvora in birokratskega besedišča. Motive za psevdoepigrafsko pisanje v osebi poganskega pripovedovalca Aristeja gre iskati v želji judovskega avtorja po tem, da bi svoje sonarodnjake prepričal o tem, da helenistična elita v Aleksandriji Jude sprejema kot take, da razume njihovo Postavo in da spoštuje njihove vrednote. Na ta način je bila po ustih poganskega pripovedovalca judovska skupnost potrjena v svoji identiteti s strani najvišjih helenističnih intelektualnih krogov.

Točen datum nastanka pisma, kljub številnim razmislekom in raziskovanjem, ostaja še vedno nekoliko zavito v temo. Čeprav obstajajo različne hipoteze, ki genezo dela postavljajo vse od 3. stol. pr. Kr., torej v kronološko bližino samih opisanih dogodkov, pa do rimskega obdobja po letu 30 pr. Kr., se večina strokovnjakov strinja, da je *Aristejevo pismo* nastalo nekje v 2. stoletju pr. Kr.

Z vidika literarne zvrsti je delo hibrid na meji med epistografijo in historiografijo, s čemer odraža tipično značilnost helenistične literature, to je zavestno spajanje različnih zvrsti z namenom svojiskih ciljev sporočanja.

Glede naslovnikov in samega namena pisanja je mogoče reči, da mnenje razlagalcev oscilira med tem, da je bilo *Aristejevo pismo* namenjeno Judom samim v spodbudo za dialog z grško kulturo ali pa nejudovskim poganom kot apologetsko oz. propagandno besedilo. Glede prve premise se pojavljajo različni razmisleki, ali je bilo pismo mišljeno kot apologija stika med tradicionalnim judovstvom Postave in pa helenizmom ter v smislu definiranja odnosa med Judi v aleksandrijski diaspori in tistimi v Judeji. Avtor pisma po eni strani želi okrepiti judovsko identiteto kot tako, da bi njihova intelektualna elita brez zadržkov lahko suvereno stopala v stik s široko helenistično kulturo, po drugi strani pa ponuja mit o izvoru temelja te judovske identitete, ki jo predstavlja grška različica Postave.

Avtor je prepričan, da *Septuaginto* krasijo visoke literarne odlike, s katerimi se lahko postavi ob bok največjih delom klasične grške književnosti (prim. § 9–11; 28–34), in pa posebna svetost, ki temelji tudi na moralni avtoriteti prevajalcev (§ 301–316).

* * *

Zgradba *Aristejevega pisma* je dokaj jasno razvidna. Osnovni pripovedni okvir je prevajanje hebrejske Postave v grščino, kar pa je obogateno s številnimi digresijami.

Predgovor (§ 1–8): Pripovedovalec predstavi temo dela, ki se nanaša na odpravo k velikemu duhovniku Eleazarju.

- Knjižnični projekt* (§ 9–11): Demetrij iz Fálérona obvesti kralja o tem, da v zbirki aleksandrijske knjižnice manjkajo judovske postave in da jih je treba prevesti.
- Osvoboditev judovskih sužnjev* (§ 12–27): Aristej prosi za izpustitev judovskih sužnjev, ki so bili ujeti pod Ptolemajem I. Kralj jim ugodi in izda odredbo o njihovi osvoboditvi.
- Demetrijevo poročilo* (§ 28–34a): Demetrij pošlje kralju memorandum, ki dodaja podrobnosti k § 9–11 in spodbuja kralja, naj pošlje po prevajalce iz Jeruzalema.
- Pismo Ptolemaja II. Eleazarju* (§ 34b–40): Kopija pisma iz Ptolemaja Eleazarju, v katerem je bil véliki duhovnik obveščen o odpustu sužnjev in o zahtevh, da pošlje šest prevajalcev iz vsakega od dvanajstih plemen.
- Eleazarjev odgovor Ptolemaju* (§ 41–51a): Eleazarjevo pismo, ki ugodi kraljevi zahtevi in opisuje lastnosti prevajalcev. K temu Aristej dodaja seznam imen prevajalcev.
- Priprava kraljevih daril* (§ 51b–82): Dolga ekfrazza, ki opisuje zahtevo po darilih (§ 51b–56), izdelavo mize za tempelj (§ 57–72) in izdelavo čaš (§ 73–82).
- Jeruzalem in njegova okolica* (§ 83–120): Razširjen potopis, sestavljen iz več podpoglavij, v katerih so opisani: jeruzalemski tempelj (§ 84–87); vodni sistem templja (§ 88–91); duhovniki in njihova opravila (§ 92–95); obleka vélikega duhovnika (§ 96–99); mestno jedro (§ 100–104); mesto Jeruzalem in njegove ulice (§ 105–106); okolica mesta in primerjava z Aleksandrijo (§ 107–111); Judeja in njeni viri (§ 112–118); in rudniki v Arabiji (§ 119–120).
- Eleazarjevo slovo od prevajalcev* (§ 121–127): Drugi opis lastnosti prevajalcev in Eleazarjevo nejevoljno slovo.
- Eleazarjeva Apologija Postave* (§ 128–171): Obsežna alegorična razlaga judovske Postave z več podpoglavji, ki je oblikovana kot odgovor na vprašanja obiskovalcev: začetna razlaga o pomenu in nečistih živali (§ 128–133); obsodba poganskega malikovanja (§ 134–139); namen košer postave (§ 140–143); obsodba alegorična razlaga košer postave (§ 144–157); *tefilin* in *mezuzot* (§ 158–160); nadaljevanje alegoričnih razlag košer postave (§ 161–171).
- Sprejem prevajalcev v Aleksandriji* (§ 172–186): Kralj z velikim veseljem sprejme prevajalce in jim omogoči nastanitev.
- Simpoziji* (§ 187–300): Najdaljši del knjige, ki ga sestavljajo sedem simpozijev (§ 187–292), na katerih vsak prevajalec odgovori na vprašanje o kraljevini, kar se konča s pripovedovalčevo pohvalo prevajalcev (§ 295–300). Vsak simpozij je samostojna enota: 1. § 187–202; 2. § 203–220; 3. § 221–235; 4. § 236–247; 5. § 248–261; 6. § 262–274; 7. § 275–292.

Izvedba prevoda (§ 301–307): Prevajalce odpeljejo na mirno lokacijo, kjer opravijo prevajalsko delo tako, da vsak posameznik prevaja, nato pa vsi primerjajo svoje delo, da bi prišli do dogovorjenega končnega izdelka.

Razglasitev prevoda (§ 308–316): Prevod se prebere zbrani skupnosti alexandrijskih Judov in prekletstvo je priklicano nad vsakogar, ki bi vnesel spremembe. Navedeni so primeri poganov, ki so skušali uporabljati prevode Tore, a jih je Bog zaradi tega zadel.

Odhod prevajalcev (§ 317–321): Kralj odobri prevod in prevajalci odidejo v Jeruzalem z darili.

Epilog (§ 322): Pripovedovalec se spominja tem iz predgovora kot načina pripovedi in tako zaključi pripoved.

* * *

Prevod izbranih odlomkov, ki ga tu predstavljamo, obsega približno četrtno celotnega dela. Izbiro je vodil kriterij relevantnosti za osnovno temo, to je nastanek grškega prevoda Svetega pisma, medtem ko so ostale digresije izpuščene. Prevedeni deli so med seboj povezani s strnjenimi opisi neprevedenih poglavij, ki so podani v poševnem tisku.

Prevod je nastal na podlagi kritične izdaje, ki jo je oskrbel André Pelletier, *Lettre d'Aristée à Philocrate* (Pariz: Cerf, 1962), Sources chrétiennes 89.

ARISTEJEVO PISMO

1. Ker sem zbral pomembno pripoved o našem obisku pri judovskem velškem duhovniku Eleázarju in ker si ti, Filókrat, kot me spominjaš, zelo želel dobiti poročilo o podrobnostih in namenu naše odprave, sem ti poskušal pripraviti jasno razlago o tej zadevi, saj sem opazil, da imaš naravno ljubezen do učenja. 2. To je lastnost, ki je najvišja lastnost človeka, »nenehno prizadevati si dopolnjevati znanje in napredovati«,³ bodisi s študijem zgodovine bodisi z dejanskim sodelovanjem pri samih dogodkih. Na ta način se namreč duša krepí v čistosti, ko sprejema najboljše prvine in ko se usmerja k pobožnosti, najplemenitejšemu cilju med vsemi, ki ga uporablja kot nezmotljivo vodilo. 3. Prav predanost prizadevanju za umevanje Božjih resničnosti me je vodila k temu, da sem se lotil poslaništva k omenjenemu možu, ki so ga tako njegovi državljani kot drugi zelo cenili zaradi njegove kreposti in veličine in ki je ljudem okoli sebe in državljanom v drugih krajih pridobil največjo korist za

3 V besedilu najdemo jambski trimeter (προσανθάειν αἰεὶ τὶ καὶ προσλαμβάνειν), ki bi lahko bil del kakšne izgubljene tragedije; prim. Dindorf, *Poetae scenici graeci*, Soph. fr. 662 in 779 (προσλαμβάνειν δὲ δεῖ καθ' ἡμέραν αἰεὶ / ἕως ἂν ἐξῆ μανθάειν βελτίονα).

prevod Božje Postave, saj so jo s hebrejskimi črkami zapisali na usnjene pergamente. 4. Tega poslaništva sem se torej lotil z navdušenjem, saj sem najprej izkoristil priložnost, da pri kralju prosim za judovske ujetnike, ki jih je kraljev oče prepeljal iz Judeje v Egipt, ko je prvič dobil v posest to mesto in osvojil egiptovsko deželo.⁴ Vredno je, da ti povem tudi to zgodbo.

5. Prepričan sem namreč, da boš s svojo nagnjenostjo k dostojanstvu in z naklonjenostjo do ljudi, ki živijo v skladu s sveto postavodajo, toliko rajše prisluhnil pripovedi, ki jo nameravam predstaviti, ker si tudi sam pred kratkim prišel k nam z otoka⁵ in si želiš slišati vse, kar pripomore k izgradnji duše. 6. Tudi ob prejšnji priložnosti sem ti poslal zapis dejstev, za katera sem menil, da jih je vredno povedati o judovskem rodu: zapis, ki sem ga dobil od najbolj učenih vélikih duhovnikov najbolj učene dežele Egipta. 7. Ker si tako zelo vedoželjen glede stvari, ki zmorejo koristiti umu, se čutim dolžnega, da te o tem obvestim. Enako dolžnost bi moral čutiti do vseh, ki so enako naravnani, vendar jo čutim zlasti do tebe, ker imaš tako plemenite težnje in ker nisi moj brat le po značaju, temveč tudi po krvi, in si z mano eno v prizadevanju za dobro. 8. Kajti niti užitek, ki ga prinaša zlato, niti katero koli drugo premoženje, ki ga cenijo praznoglavci, ne prinaša enake koristi kot prizadevanje za kulturo (ἡ παιδείας ἀγωγῆ) in trud, ki ga porabimo za to. Da pa te ne bi utrudil s predolgim uvodom, bom takoj prešel k bistvu svoje pripovedi.

9. Demetrij iz Falerona,⁶ predstojnik kraljeve knjižnice,⁷ je prejel velike vsote denarja, da bi zbral, kolikor je le mogoče, vse knjige sveta. Z nakupovanjem in prepisovanjem je po svojih najboljših močeh uresničil kraljev namen. 10. Ob neki priložnosti, ko sem bil navzoč, ga je kralj vprašal: »Koliko tisoč knjig je v knjižnici?« Odgovoril je: »Več kot dvesto tisoč, kralj, in v bližnji prihodnosti si bom prizadeval zbrati tudi preostale, tako da bo skupno število petsto tisoč. Rečeno mi je bilo, da so judovske postave (τῶν Ἰουδαίων νόμιμα) vredne prepisa in si zaslužijo mesto v tvoji knjižnici.« 11. Kralj je rekel: »Kaj ti preprečuje, da bi to storil? Vse, kar je potrebno, ti je bilo dano na razpolago.« »Treba jih je prevesti,« je odgovoril Demetrij, »saj se pri Judih uporablja posebna abeceda – tako kot imajo tudi Egipčani posebno obliko črk – in govorijo poseben jezik. Uporabljali naj bi sirski jezik,⁸ vendar temu ni tako; njihov zapis je povsem drugačen.«⁹ Ko je kralj razumel vsa dejstva o zadevi, je ukazal

4 Z »mesto« je mišljena Aleksandrija.

5 Otok vsekakor ni Faros (prim. § 301); morda gre za Ciper.

6 Demetrij je kot zgodovinska osebnost poznan tudi iz drugih virov (prim. Diogen Laertski, 80). Rojen je bil okrog leta 350 pr. Kr., šolal se je pri Teofrastu, pozneje pa je napisal tudi nekaj del s področja aristotelske filozofije.

7 *Aristejevo pismo* je dejansko najzgodnejši zapis o aleksandrijski knjižnici.

8 Tu je verjetno mišljena aramejščina.

9 Egipčani imajo, tako kot Sirci, svoje posebne črke/znake. Judje naj bi uporabljali sirske znake (aramejsko kvadratno pisavo), vendar to ne drži, saj imajo svoj lasten slog črk. Aristej morda posredno priča o tem, da so Judje v tem obdobju še vedno uporabljali pisavo, ki jo danes imenujemo paleohebrejska. Tudi številni rokopisi iz Kumrana so bili napisani na ta način.

napisati pismo judovskemu velikemu duhovniku, da bi bil njegov namen, ki je bil že opisan, dosežen.

12–27: *Po Demetrijevemu predlogu na prizorišče stopi dvorjan Aristej. Kralja opozori, da je neprimerno prositi velikega duhovnika za prevajalce, dokler je v Egiptu toliko zaslužjenih Judov. V znamenje svojega usmiljenja in predanosti nemu skupnemu Bogu naj bi Ptolemej osvobodil sto tisoč judovskih sužnje, ki jih je njegov oče pripeljal kot vojne ujetnike. Aristej goreče moli Boga za izpolnitev njegove prošnje in kralj se z njim strinja: z odlokom, ki ga pisatelj v celoti posreduje, osvobodi judovske sužnje in njihovim gospodarjem plača ustrezno odškodnino.*

27. Ko je bil odlok dan, je bil izvršen v sedmih dneh. Dotacija za odkup je znašala več kot šeststo šestdeset talentov, saj je bilo skupaj z materami osvojenih veliko dojenčkov. Ko je bilo postavljeno vprašanje, ali je treba zanje plačati dvajset drahem, je kralj ukazal, naj se to stori, in tako je svojo odločitev uresničil na najboljše način. 28. Ko je bilo to storjeno, je ukazal Demetriju, naj sestavi spomenico glede prepisovanja judovskih knjig. Ti (egiptovski) kralji so namreč vse državne zadeve opravljali z odloki in z največjo natančnostjo, ničesar niso delali površno ali naključno. Zato sem vstavil kopije spomenice in pisem, število poslanih daril in naravo vsake kopija, saj je vsaka izmed njih izstopala po veličastnosti in dovršenosti. Sledi kopija spomenice:

29. »Demetriju velikemu kralju. Ker si mi velel, o kralj, zbrati preostale knjige, ki so potrebne za dopolnitev tvoje knjižnice, in obnoviti tiste, ki so pomanjkljive, sem se z največjo skrbnostjo posvetil izpolnjevanju tvojih želja in zdaj ti lahko predložim naslednji predlog. 30. V knjižnici manjkajo knjige judovske Postave, skupaj z nekaterimi drugimi. Izražene so v hebrejskih črkah in jeziku, a so bile zapisane¹⁰ brezbrizno in nenatančno, kot so me obvestili tisti, ki se na to spoznajo; nikoli namreč niso bile deležne kraljeve skrbi. 31. Nujno je, da jih za tvojo knjižnico skrbno pripravimo, saj je postavodaja, ki jo vsebujejo, kolikor je božanskega izvora, polna modrosti in brez vsake napake.¹¹ Zato so se književniki in pesniki ter množica zgodovinarjev niso sklicevali na te knjige in ljudi, ki so živeli in živijo v skladu z njimi, saj je njihovo pojmovanje življenja tako čisto in sveto, kot pravi Hekataj iz Abdere.¹² 32. Če se tebi, kralj,

10 σεσημαυται. Pomen glagola ni povsem jasen, saj nekateri strokovnjaki razlagajo, da naj bi izražal idejo »prevajanja« – kar bi predpostavljalo obstoj predhodnih grških prevodov, ki naj bi bili v primerjavi s *Septuaginto* slabi –, drugi pa v njem razumejo pomen »zapisati, prepisati«, Aristejeva navedba pa se v tem primeru nanaša na hebrejske rokopise judovskih knjig. Bolj verjetna se zdi druga razlaga, v skladu s katero so svete knjige Judov prvič prevedene v grščino, kot to opisuje Aristej.

11 Ključna navedba, ki govori o Aristejevem pojmovanju *Septuaginte* kot svetih spisov aleksandrijskih Judov. Po eni strani je Postava »filozofska«, torej razumna po človeški plati, po drugi strani pa je božanska (θεϊαυ).

12 Grški zgodovinar in pironski filozof (4. stol. pr. Kr.), avtor dela *Aegyptiaca*, ki ga povzema Diodorju Sicilski. Hekataj naj bi obiskal Egipt za časa Ptolemaja I. Po Diodorjevem pričevanju (40.3) je opisal, kako so Judje izšli iz Egipta pod Mojzesovim vodstvom, kako so v Jeruzalemu zgradili tempelj in državo, kako jih je Mojzes razdelil v dvanajst rodov, kar naj bi bilo popolno število.

tako zdi, naj se piše vélikemu duhovniku v Jeruzalemu, da pošlje najuglednejše može, starešine, po šest iz vsakega rodu, ki so večji njihove Postave, da bomo preverili, v katerih točkah večina soglaša, in bomo tako pridobili natančen prevod; postavili ga bomo na vidno mesto, ki bo dostojno glede na vsebino in glede na tvoj namen. Naj te sreča venomer spremlja!«

33. Ko je bila ta spomenica izdana, je kralj ukazal, naj se Eleazarju o tej zadevi napiše pismo, v katerem naj bo tudi poročilo o osvoboditvi judovskih ujetnikov. Dal je tudi petdeset talentov zlata in sedemdeset talentov srebra ter veliko količino dragih kamnov za izdelavo mešalnih posod in skled, mize in daritvenih čaš. Prav tako je ukazal tistim, ki so skrbeli za njegovo zakladnico, naj dovolijo umetnikom, da izberejo vse, kar bi potrebovali v ta namen, in da pošljejo sto talentov v denarju za zagotavljanje tempeljskih daritev in drugih potreb. 34. Popolno poročilo o izdelavi ti bom podal, ko ti bom predložil kopije pisem. Kraljevo pismo je bilo naslednje:

35. »Kralj Ptolemaj pozdravlja in izraža naklonjenost vélikemu duhovniku Eleazarju. V naši deželi prebiva veliko Judov, ki so jih za časa svoje nadvlade Perziji izgnali iz Jeruzalema, in še več tistih, ki so z mojim očetom prišli v Egipt kot ujetniki. 36. Veliko število teh je moj oče postavil v vojsko in jim plačeval višje plače. Ko je spoznal zvestobo njihovih vodij, je zgradil trdnjave in jim jih zaupal, da bi preko njih držal egipčansko ljudstvo v strahu. Ko pa sem se jaz povzpел na prestol, sem zavzel prijazen odnos do vseh svojih podanikov, še posebej do tistih, ki so bili vaši državljani. 37. Več kot sto tisoč ujetnikov sem osvobodil in njihovim lastnikom zanje plačal ustrezno tržno ceno; če se je kdaj zaradi strasti množice zgodilo kaj slabega vašim ljudem, sem jim povrnil škodo. Nagib, ki je spodbudil moje ravnanje, je bila želja, da bi ravnal pobožno in se najvišjemu Bogu z daritvijo zahvalil za to, da je moje kraljestvo ohranilo mir in slavo po vsem vesoljnem svetu. Poleg tega sem tiste vaše ljudi, ki so bili v najboljših letih, vpoklical v svojo vojsko, in tiste, ki so bili primerni, da se mi pridružijo, in so bili vredni zaupanja dvora, sem postavil na uradniške položaje. 38. Ker pa želim pokazati hvaležnost tem ljudem in Judom po vsem vesoljnem svetu ter rodovom, ki bodo šele prišli, sem sklenil, da bo vaša Postava prevedena iz hebrejskih črk, ki so v rabi med vami, v grške črke, da bodo tudi te knjige dodane drugim kraljevim knjigam v moji knjižnici. 39. S tvoje strani bo prijazno in vredno mojega truda, če boš iz vsakega svojega rodu izbral šest starešin, ki uživajo ugled, ki so izvedeni v vaši Postavi in znajo prevajati, da bomo v spornih vprašanih lahko odkrili soglasje, s katerim se strinja večina, kajti preiskava je najvišjega možnega pomena.¹³ Upam, da si bom z opravlje-

13 Prva omemba poteka prevajanja, ki v nasprotju s poznejšimi različicami zgodbe, v skladu s katerimi naj bi prevajalci prevajali posamično, njihovi prevodi pa naj bi se na koncu čudežno ujemali do potankosti, ni prav nič čudežno obarvana; prim. Irenej Lyonski, *Zoper krivoverstva* 3.21.2; Evzebij, *Historia Ecclesiastica* 5.8.11ss.; Epifanij iz Salamine, *De mensura et ponderibus* 2–17.

nim delom pridobil velik ugled. 40. Poslal sem Andreja, načelnika svoje telesne straže, in Aristeja – moža, ki ju zelo cenim –, da ti predstavita zadevo in ti podarita sto talentov srebra kot moje zavetne darove za tempelj, za daritve in za druge obrede. Če mi boš pisal o svojih željah v teh zadevah, mi boš izkazal veliko uslugo in mi dal zavezo prijateljstva, saj bodo vse tvoje želje izpolnjene v najkrajšem možnem času. Pozdrav!«

41. Na to pismo je Eleazar z odobravanjem odgovoril naslednje: »Eleazar, véliki duhovnik, kralju Ptolemaju, resničnemu prijatelju, pozdrav! Bodi v dobrem zdravju, kakor tudi kraljica Arsinoë,¹⁴ tvoja sestra, in tvoji otroci. To bi bilo dobro in v skladu z našimi željami; tudi sam sem dobrega zdravja. 42. Ko sem prejel tvoje pismo, sem se zelo razveselil zaradi tvojega načrta in plemenite zamisli. Zbral sem vse ljudstvo in pismo javno prebral, da bi spoznali, kakšno pobožnost imate do našega Boga. In razstavil sem posode, ki si jih poslal, dvajset zlatih in trideset srebrnih, pet čaš ter mizo za darovanje in prinašanje daritev in popravila, ki bi bila potrebna za tempelj, se pravi sto talentov srebra, 43. ki sta jih prinesla Andrej in Aristej, počaščena s tvoje strani, plemenita in dobra moža, ki se odlikujeta tudi po izobrazbi, vredna tvojega ravnanja in pravičnosti v vsakem pogledu. Prenesla sta tudi tvoja sporočila, o katerih sta slišala od mene stvari, ki se dobro ujemajo s tem, kar si napisal. 44. V vsem, kar je zate koristno, tudi če je v nasprotju z naravo,¹⁵ ti bom ugodil. To je namreč znak prijateljstva in ljubezni. Saj si tudi ti poskrbel za velike in nepozabne dobrote za naše državljane na številne načine. 45. Zato smo takoj darovali daritve zate, za tvojo sestro, za tvoje otroke in tvoje prijatelje. Vsa množica je molila, da bi se ti stvari vedno odvile tako, kot si želiš, in da bi ti Bog, ki je vladar vsega, ohranil kraljestvo v miru in slavi, da bi se prepis svete Postave z gotovostjo zgodil na način, ki ti bo koristil. 46. Ko so bili vsi navzoči, sem izbral starešine, plemenite in dobre, po šest iz vsakega rodu, ki imajo Postavo in ki sem jih tudi poslal. Zato boš storil dobro dejanje, pravični kralj, če boš ukazal, da se bodo po končanem prepisovanju možje spet varno vrnili k nam. Pozdrav!«

47. Iz prvega rodu so: Jožef, Ezekíja, Zaharija, Janez, Ezekíja, Elizej. Iz drugega: Juda, Simon, Somóel, Adej, Matatíja, Eshlemíja. Iz tretjega: Neemíja, Jožef, Teodozij, Basej, Orníja, Dakis. 48. Iz četrtega: Jonatan, Abrej, Elizej, Ananíja, Habríja, (Helkíja).¹⁶ Iz petega: Izak, Jakob, Jezus, Sabatej, Simon, Levi. Iz šestega: Juda, Jožef, Simon, Zaharija, Somóel, Selemíja. 49. Iz sedmega: Sabatej, Cedekíja, Jakob, Izak, Jezíja, Natej. Iz osmega: Teodozij, Jazon, Jezus, Teodot, Janez, Jonatan. Iz devetega: Teofil, Abram, Arsam, Jazon, Endemíja,

14 Verjetno gre za Arsinoe II., sestro in drugo ženo Ptolemaja II. Filadelfa, egipčansko kraljico.

15 Pretiravanje, s katerim je nakazana Eleazarjeva velika dobra volja ustreči kralju.

16 Aristejev seznam v vseh ohranjenih rokopisih prinaša zgolj enainsemdešet imen, saj navaja zgolj pet mož iz četrtega rodu. Na tem mestu Epifanij ohranja polno število imen, skupaj z manjkajočim Helkijem.

Daniel. 50. Iz desetega: Jeremija, Eleazar, Zaharija, Banej, Elizej, Datej. Iz enajstega: Samuel, Jožef, Juda, Jonatan, Haléb, Dositej. Iz dvanajstega: Isél, Janez, Teodozij, Arsam, Abiét, Ezekiel.¹⁷ Vseh skupaj dvainsedemdeset.¹⁸

V poglavjih 51–120 sledita dve veliki digresiji. Najprej je podan izčrpen opis daril, ki jih je kralj poslal jeruzalemskemu vélikemu duhovniku (51-82), nato pa opis Jeruzalema in tamkajšnjega templja, kot ga je videl in doživel Aristej (83-120): tempeljska vrata, zavesa in oltar, oskrba z vodo, duhovniške dolžnosti pri žrtvovanju, oblačila vélikega duhovnika, mestno središče in njegovi varuhi, ulice mesta in okolice ter celo gospodarstvo vse države.

120. [...] Prevajanje bom opisal v nadaljevanju. 121. Véliko duhovnik Eleazar je izbral najboljšo može, ki so premogli najvišjo kulturo, kakršno bi pričakovali od njihovega plemenitega porekla: niso bili le večji judovske književnosti, ampak so najbolj natančno preučevali tudi grško kulturo. 122. Zato so bili posebej usposobljeni tudi za delo na poslaništvih¹⁹ in so to dolžnost prevzeli, kadar koli je bilo to potrebno. Imeli so veliko sposobnost za pogovore in razpravljanje o Postavi. Zavzemali so se za srednjo pot, ki je vedno najboljša. Izogibali so se grobemu in nevljudnemu vedenju ter so bili obenem daleč nad mislijo, da bi si pripisovali premoč nad drugimi. V pogovoru so bili pripravljeni prisluhniti in dati ustrezen odgovor na vsako vprašanje. Vsi so to skrbno upoštevali in si predvsem prizadevali, da bi drug drugega prekašali v spoštovanju, in vsi so bili vredni svojega vodje in njegove kreposti. 123. In po tem, da se niso hoteli odtrgati od njega, je bilo mogoče opaziti, kako so ljubili Eleazarja in kako je on ljubil njih. Kajti poleg pisma, ki ga je napisal kralju o njihovi varni vrnitvi, je tudi Andreja iskreno prosil, naj si prizadeva za isti cilj, in tudi mene pozval, naj pomagam po svojih najboljših močeh. 124. Čeprav sva trdno obljubila, da se bova zadevi posvetila z vso pozornostjo, je Eleazar dejal, da je še vedno zelo prizadet, saj je vedel, da je imel kralj v svoji ljubezni do dobrote za največji privilegij, da ga, kadar je slišal za človeka, ki je po kulturi in modrosti presegal svoje tovariše, povabi na svoj dvor. 125. Slišal sem namreč za njegovo preudarno govorjenje, da bi si z zagotovitvijo pravičnih in preudarnih ljudi ob sebi pridobil največjo zaščito za svoje kraljestvo, saj bi mu takšni prijatelji brez zadržkov dajali najkoristnejše nasvete. In moške, ki jih je k njemu zdaj poslal Eleazar, so nedvomno imeli te lastnosti. 126. Prisegel je, da teh mož ne bi nikoli izpustil, če bi ga gnala le njegova osebna korist, ampak jih je poslal v skupno korist vseh državljanov. 127. Pojasnil je namreč, da dobro

17 Imena najverjetneje ne izvirajo iz Palestine, marveč iz tedanje judovske diaspore v Egiptu, zato v njih ne moremo iskati pravih imen prevajalcev.

18 Jožef Flavij sicer ohranja Aristeevo trditev, da je Eleazar izbral dvainsedemdeset mož, vendar pozneje ne navede vseh imen posamič in zapiše, da vseh »sedemdeset« ni nujno imenovati. Verjetno gre za aluzijo na sedemdeset starešin, ki so se z Mojzesom povzpelle na goro o prejemu Postave; prim. 2 Mz 24,1–2, 9–11. Tudi v Platonovi idealni državi naj bi bilo dvanajst rodov.

19 Grški izraz πρεσβεία se nanaša na pravice starešin oz. na določen položaj. V 1. in 2. knjigi Makabejcev srečamo judovska poslaništva, npr. v Rim (1 Mkb 8; 12; 14; 15; prim. 2 Mkb 4,11).

življenje sestoji iz upoštevanja zakonskih predpisov, ta cilj pa se veliko doseže bolj s poslušanjem kot z branjem.²⁰ Iz te in drugih podobnih izjav je bilo razvidno, kakšen ji je bil njegov odnos do njih.

128. Vredno je na kratko spomniti na njegove razlage, ki jih je podal v odgovor na naša vprašanja.²¹ Mislim namreč, da večina ljudi čuti radovednost v zvezi z nekaterimi določbami Postave, zlasti glede tistih o mesu in pijači ter o živalih, ki so priznane za nečiste. 129. Ko smo ga vprašali, zakaj nekatere živali veljajo za nečiste za uživanje, druge pa za nečiste celo na dotik – kajti čeprav je Postava natančna v večini zadev, je še posebej natančna pri takšnih zadevah, kot so te –, ko pa obstaja le ena oblika stvarstva, je svoj odgovor začel takole: 130. »Ali vidiš, da se v primeru, ko se ljudje družijo s slabimi, sami navadijo njihovih razvad in trpijo vse življenje; če pa živijo z modrimi in preudarnimi, najdejo način, kako se izogniti nevednosti in spremeniti svoje življenje. 131. Naš zakonodajalec²² je najprej določil načela pobožnosti in pravičnosti ter jih učil točko za točko, ne le s prepovedmi, ampak tudi s primeri, s katerimi je prikazoval škodljive učinke greha in kazni, ki jih Bog izreka krivcem.« 132. Eleazar je namreč najprej dokazal, da obstaja samo en Bog in da se njegova moč kaže po vsem vesolju, saj je vsak kraj napolnjen z njegovo oblastjo in nobena stvar, ki jo ljudje na zemlji delajo na skrivaj, ne uide njegovi vednosti. Kajti vse, kar človek stori, in vse, kar se bo zgodilo v prihodnosti, je njemu znano. 133. Ko je te resnice skrbno razdelal in pojasnil, je pokazal, da četudi bi človek mislil storiti zlo – da ne rečem, da bi ga dejansko uresničil –, ne bi ušel razkritju, saj je jasno povedal, da Božja moč prežema vso Postavo. 134. Izhajajoč iz tega je nato pokazal, da vsi ljudje, razen nas samih, verjamejo v obstoj številnih bogov, čeprav so sami veliko močnejši od bitij, ki jih v prazno častijo. 135. Ko namreč naredijo kipe iz kamna in lesa, pravijo, da so to podobe tistih, ki so izumili nekaj koristnega za življenje, in jih častijo, čeprav imajo jasne dokaze, da nimajo nobenih čutil. 136. Povsem neumno bi bilo namreč domnevati, da je kdo postal bog zaradi svojih zaslug. Preprosto so namreč vzeli nekatere že ustvarjene predmete in z njihovim združevanjem pokazali, da imajo novo uporabnost: sami niso ustvarili bistva stvari. 137. Zato je zaman in neumno, če ljudje iz ljudi, podobnih sebi, delajo bogove. V naših časih je namreč veliko takih, ki so veliko bolj iznajdljivi in veliko bolj izobraženi od ljudi iz prejšnjih dni, ki so bili pobožni, pa jih kljub temu ne bi nikoli prišli častiti. Ustvarjalci in avtorji teh mitov mislijo, da so najbolj modri med Grki. 138. Zakaj bi morali govoriti o drugih omikanih ljudeh, Egipčanih in podobnih, ki se zanašajo na divje zveri in večino vrst plazilcev in živine ter jih častijo in jim darujejo daritve, ko so živi in ko so mrtvi?

20 Izjava ne izraža kakšnega prezira do branja (prim. § 283, 305), temveč izraža kontrast v zvezi s prihodnostjo, ko bodo prevajalci opravili svoje delo in bo za (glasno) branje na voljo prevod.

21 Ti odstavki so uvod v dolgo poglavje, v katerem veliki duhovnik Eleazar ponuja apologijo judovske Postave.

22 Tj. Mojzes.

139. Ker pa je bil naš zakonodajalec moder človek in od Boga posebej obdarjen, da je razumel vse stvari, je izčrpno preučil vsako podrobnost in nas ogrادل z nepremagljivimi nasipi in železnimi zidovi, da se sploh ne bi mešali z drugimi narodi, ampak bi ostali čisti po telesu in duši, brez praznih predstav in bi častili edinega vsemogočnega Boga nad vsem stvarstvom. 140. Zato nas vodilni egipčanski duhovniki, ki so skrbno preučili mnoge zadeve in se spoznajo na zadeve, imenujejo »Božji možje«. To je naziv, ki ne pripada preostalemu človeštvu, temveč le tistim, ki častijo pravega Boga. Ostali niso ljudje Boga, ampak mesa, pijače in oblačil. 141. Vsa njihova naravnost jih namreč vodi k temu, da v teh stvareh najdejo uteho. Med našimi ljudmi se take stvari ne štejejo za pomembne, marveč je skozi vse njihovo življenje njihov glavni premislek Božje gospodstvo. 142. Zato nas je, da nas ne bi pokvarila kakšna gnusoba ali da ne bi našega življenja spreverglo zlobno občevanje z nečistimi, z vseh strani ogrادل s pravili čistosti, ki veljajo glede tega, kar jemo, pijemo, česar se dotikamo, kar slišimo ali vidimo. 143. Kajti čeprav so si, če govorimo na splošno, vse stvari po svojem naravnem ustroju podobne, saj jih vse upravlja ena in ista moč, pa je v vsakem posameznem primeru globok razlog, zakaj se nekaterih stvari vzdržujemo, druge pa uživamo v skupni rabi.

V poglavjih 144–171 sledijo Eleazarjeve alegorične razlage posebnih vprašanj glede hrane. Nobeno od Mojzesovih strogih pravil ni samo cilj in namen po sebi, ampak je namenjeno duhovni popolnosti. Na primer: ptice, ki se jih sme jesti, so blage narave in čiste, ker se hranijo z žiti, medtem ko so ptice, ki jih je prepovedano jesti, divje in krvoločne, ker se prehranjujejo z ubijanjem šibkejših od sebe. Za to določbo o prehrani je pravzaprav priporočilo, kakšen značaj je treba razviti. Tako je z vsemi drugimi podrobnostmi Mojzesove Postave. Ko je Eleazar potešil radovednost svojih gostov, je prevajalce na pot poslal.

172. Ko je Eleazar opravil daritev, izbral odposlance in pripravil mnoga darila za kralja, nas je z vsem spremstvom odposlal na pot. 173. Ko smo prispeli v Aleksandrijo, je bil kralj takoj obveščen o našem prihodu. Ob vstopu v palačo sva z Andrejem toplo pozdravila kralja in mu izročila pismo, ki ga je napisal Eleazar. 174. Kralj si je zelo želel srečanja z odposlanci in je ukazal, da je treba vse druge uradnike odpustiti in odposlance takoj poklicati k njemu. 175. To je vzbudilo splošno začudenje, saj je običajno, da so tisti, ki pridejo h kralju na sprejem glede pomembnih zadev, sprejeti k njemu peti dan, odposlanci kraljev ali zelo pomembnih mest pa si s težavo zagotovijo vstop na dvor v tridesetih dneh. Toda ti ljudje so se mu zdeli vredni večje časti, saj je tako visoko cenil njihovega gospodarja, zato je takoj odpustil tiste, katerih prisotnost se mu je zdela odveč, in se še naprej sprehajal, dokler niso prišli in jih je lahko sprejel. 176. Ko so vstopili z darovi, ki so jih poslali z njimi, in z različnimi pergamenti, na katerih je bila Postava napisana z zlatimi judovskimi črkami, saj

je bil pergament čudovito pripravljen in povezuje med stranmi tako izvedena, da je bila nevidna, jih je kralj, takoj ko jih je videl, začel spraševati o knjigah. 177. Ko so pergamentne zvitke izvlekli iz prevlek in jih razgrnili, je kralj dolgo časa stal in se nato približno sedemkrat poklonil ter rekel: »Zahvaljujem se vam, možje, še bolj pa tistemu, ki vas je poslal, predvsem pa Bogu, čigar izreki so to.« 178. In ko so vsi, odposlanci in tudi drugi, ki so bili navzoči, hkrati in v en glas vzkliknili: »Bog obvaruj kralja!«, je planil v solze veselja. Njegova vzvišena duša in občutek neizmerne časti, ki mu je bila izkazana, sta ga namreč prisilila, da je jokal od sreče. 179. Naročil jim je, naj zvitke pospravijo, in potem, ko jih je pozdravil, dejal: »Prav je bilo, bogaboječi možje, da sem najprej izkazal spoštovanje knjigam, zaradi katerih sem vas poklical sem, in da sem vam potem, ko sem to storil, izročil desnico. Zaradi tega sem najprej storil to. 180. Določil sem, da bo ta dan, na katerega ste prišli, ohranjen kot velik dan in se bo praznoval vsako leto za čas mojega življenja. Naneslo je, da je to tudi obletnica moje pomorske zmage nad Antígonom. Zato bom danes z veseljem slavil z vami. 181. Vse, kar boste potrebovali,« je rekel, »bo pripravljeno za vas na primeren način in tudi zame skupaj z vami.« Ko je izrazil svoje veselje, je ukazal, naj jim dodelijo najboljše prostore v bližini središča mesta in pripravijo pogostitev.

V poglavjih 182–300 srečamo še eno veliko digresijo v zvezi z glavno temo. Gre za opis kraljevih pogovorov z uglednimi gosti iz Jeruzalemu ob sedmih zaporednih pogostitvah, simpozijih. Izrazito grški ton teh dialogov gre z roko v roki z njihovim političnim podtonom, značilnim za ideologijo helenističnih kraljev, ki so si prizadevali zagotoviti božansko oporo za svoj vladarski položaj. Kraljevo prvo vprašanje, naslovljeno na najstarejšega gosta, je bilo, kako zagotoviti trajno stabilnost svojemu kraljestvu. Pričakovani odgovor je bil: s posnemanjem samega Boga. Vsa vprašanja so pretežno politične narave, na primer, kako biti nepremagljiv v vojni, nanje pa judovski modreci odgovarjajo na relativno nevtralen način, da ustrezajo kozmopolitskemu helenistično-judovskemu vzdušju takratne Aleksandrije. Potem ko so se pogostitve in pogovori končali z zadovoljstvom vseh, se je začelo prevajalsko delo.

301. Tri dni pozneje je Demetrij vzel moše in se po nasipu, dolgem sedem stadijev, podal na otok, prečkal most in se odpravil proti severnim predelom.²³ Tam jih je zbral v hiši, zgrajeni na morski obali, ki je bila prelepa in na zelo tihem kraju, ter jih povabil, naj opravijo delo prevajanja, saj jim je bilo na voljo vse, kar so potrebovali za ta namen. 302. Tako so se lotili dela in se med seboj usklajevali o vsakem mestu s pomočjo primerjanja. Kar je nastalo na podlagi njihovega ujemanja, je bilo pod Demetrijevim vodstvom

²³ Že v antiki so otok poistovetili s Farosom; prim. Filon Aleksandrijski, *De vita Moysis* 2,35. Tudi Strabon (*Geographica* 17,792) govori o sedmih stadijih valobrana (z dvema prehodom za ladje), ki so otok Fáros ločevali od kopnega.

ustrezno zapisano.²⁴ 303. Zbor je trajal do devete ure. Potem so bili prosti, da so poskrbeli za svoje telesne potrebe; vse, kar so želeli, jim je bilo bogato priskrbljeno. 304. Poleg tega je Dorotej zanje vsak dan pripravljaj isto, kot je pripravljaj za kralja samega – tako je namreč ukazal kralj. Zgodaj zjutraj so se vsak dan pojavili na dvoru in se po pozdravu kralju vrnili na svoje mesto. 305. In kot je navada vseh Judov, so si umivali roke v morju, da bi molili k Bogu, nato pa so se posvečali branju in pojasnjevanju vseh podrobnosti.²⁵ 306. Vprašal sem jih tudi naslednje: »Zakaj si umivate roke pred molitvijo?« Pojasnili so, da je to pričevanje, kako niso storili nič slabega, kajti vsako delovanje se izvaja z rokami. Na svoj plemeniti in sveti način imajo vse za simbol pravičnosti in resnice. 307. Kot sem že povedal, so se vsak dan srečevali na tem kraju, ki je bil navdušujoč zaradi svoje tišine in svetlobe, da bi dokončali zadano nalogo. Zgodilo se je, da je bilo delo prevajanja končano v dvainsedemdesetih dneh, kakor da bi se to pripetilo s kakšnim določenim namenom.

308. Ko je bilo delo končano, je Demetrij zbral množico Judov na kraju, kjer je bil prevod narejen, in ga vsem prebral v navzočnosti prevajalcev. Te je množica zelo lepo sprejela zaradi velikih dobrin, ki so jim jih podelili. 309. Tudi Demetrija so toplo pohvalili in ga pozvali, naj njihovim voditeljem priskrbi kopijo, saj je prepisal celotno Postavo.²⁶ 310. Ko so zvitke prebrali, so duhovniki in starešine prevajalcev ter nekateri iz politevm²⁷ in voditelji ljudstva vstali in rekli: »Ker je bil narejen tako odličen in svet prevod z vso natančnostjo, je edino prav, da ostane takšen, kakršen je, in da se v njem nič ne spreminja.« 311. Vsi so

24 Prevajalci so torej skupaj dosegli dogovor o prevodu – kar nakazujeta izraza σύμφωνος oz. συμφωνία (prim. § 32) –, po katerem je Demetrij napisal uradno različico prevoda. Zdi se, da Aristej opisuje podoben proces primerjanja rokopisov (t. i. *collatio*), kot so ga aleksandrijski učenjaki uporabljali za študij Homerja, le da gre tu za primerjanje med prevodi vsakega prevajalca posebej. Poleg tega za razliko od poznejših re-interpretacij Aristej ne prikazuje prevoda kot čudežnega dogodka, ki ga posebej vodi ali navdihuje Bog.

25 Tudi aleksandrijski strokovnjaki za Homerja so, kakor poroča Dionizij Tračan, najprej besedilo naglas prebrali in nato podali razlago. Aristeev izraz za razlago, διασάφησις, je zelo redek in izhaja iz glagola διασαφῶ, ki pomeni razjasniti, pojasniti. V *Septuaginti* je uporabljen v 1 Mz 40,8, kjer označuje Jožefovo »razlago« faraonovih sanj, za razliko od izraza ἐξηγητής, ki v tem kontekstu označuje faraonove razlagalce (1 Mz 41,8.24), nezmožne razlage njegovih sanj. Če je Aristej v svoje delo namenoma vpeljal to razlikovanje med διασάφησις in ἐξηγησις, lahko razberemo, da je s tem preko aluzije na superiornost bibličnega junaka nad faraonovimi dvorjani želel namigniti tudi na večji pomen Svetega pisma v odnosu do poganskih aleksandrijskih slovnicarjev.

26 Gre za implicitno priznanje, da izvorni prevod pripada kralju.

27 Ni povsem jasno, kolikšno stopnjo formalne in organizacijske samostojnosti je judovska *politeuma* – to je bodisi judovska etnična politična organizacija z uradniki in svojo jurisdikcijo, nekakšna država znotraj države, bodisi zgolj prostovoljno društvo, ki ga povezuje kulturno življenje –, imela v Aleksandriji. Poleg te Aristeeve omembe za Aleksandrija so iz ptolemajskega obdobja znane še judovske *politeume* v Bereniki, Cirenaiiki, v bližini Leontopolija in v Herakleopoliju. Aristeev poudarek je na tem, da so tudi najvišje judovske družbene oblasti potrdile prevod.

izrazili svoje odobravanje.²⁸ Naročili so jim, naj v skladu s svojo navado izrečejo prekletstvo nad vsakim, ki bi kar koli spremenil, bodisi da bi kar koli dodal ali kakor koli spremenil katero koli od zapisanih besed ali kar koli izpustil.²⁹ To je bilo storjeno z zelo modrim namenom, da se bo knjiga ohranila nespremenjena za vse prihodnje čase. 312. Ko so o tem poročali kralju, se je zelo razveselil, saj je menil, da je bil načrt, ki si ga je zamislil, neomajno dovršen. Prebrali so mu celotno besedilo in zelo je bil presenečen nad umom zakonodajalca. Rekel je Demetriju: »Kako to, da se nobenemu od zgodovinopiscev ali pesnikov ni zdelo vredno omeniti tako čudovitega dosežka?« 313. Odgovoril je: »Ker je Postava sveta in od Boga dana. Nekatere od tistih, ki so se nameravali ukvarjati z njo, je Bog udaril in so zato odstopili od svojega namena.« 314. Demetrij je povedal, kako je od Teopompa³⁰ slišal, da ga je več kot trideset dni spravljal ob pamet, ker je nameraval v svojo zgodovino vključiti nekatere dogodke iz zgodnejših in nekoliko nezanesljivih prevodov Postave. Ko si je malo opomogel, je prosil Boga, naj mu pojasni, zakaj se mu je zgodila ta nesreča. 315. V mu je bilo sanjah razodelo, da je iz nečedne radovednosti želel posredovati Božje resnice preprostim ljudem, in tako je od tega odstopil ter ozdravel. 316. Tudi iz ust Teodekta,³¹ enega od tragiških pesnikov, sem slišal, da ga je, ko je nameraval nekatere v Bibliji³² zapisane dogodke navesti v eni od svojih iger, prizadel glavkom na obeh očeh. Ko je spoznal razlog, zakaj ga je doletela ta nesreča, je več dni molil k Bogu in je ozdravel.

317. Ko je kralj, kot sem že povedal, prejel Demetrijevo razlago o tej zadevi, se je poklonil in ukazal, da je treba zelo paziti na knjige in jih spoštljivo varovati. 318. Prevajalce je pozval, naj ga po vrnitvi v Judejo pogosto obišejo, saj je bilo po njegovih besedah prav, da jih je nato poslal domov. Ko pa se bodo vrnili, kot je prav, jih bo obravnaval kot prijatelje in od njega bodo prejeli bogata darila. 319. Odredil je, naj se pripravijo na vrnitev domov, in z njimi je ravnal nadvse prijazno. Vsakemu od njih je podaril tri oblačila iz najboljšega blaga, dva talenta zlata, čašo, vredno en talent, in celotno pohištvo za triklinij. 320. Skupaj s spremstvom je Eleazarju poslal deset ležišč s srebrnimi nogami in vso potrebno opremo, čašo, vredno trideset talentov, deset oblačil, škrlat,

28 Glasna potrditev s strani ljudstva je aluzija na biblične pripovedi, kjer prav tako ljudstvo potrdi to, kar je zavezujoče; prim. 1 Mz 24,3-7; 2 Kr 23; Neh 8,1-8. Na splošno celoten prizor spominja na sprejem Postave na Sinaju.

29 Prim. 5 Mz 4,2; 4,25-26; 28. Nespremenljivost besedila se ne nanaša toliko na določeno fiksnost besedila kot takega, marveč na pomen odnosa med izvornikom in prevodom, ki je bil narejen na podlagi najboljših hebrejskih rokopisov s strani najboljših prevajalcev – in to pod kraljevim zavetništvom z blagoslovom vélikega duhovnika.

30 Grški zgodovinopisec s Hiosa (4. stol. pr. Kr.), ki je bil po smrti Aleksandra Velikega z otoka izgnan in je našel zatočišče v Egiptu pod Ptolemajem I.

31 Grški retorik in tragiški pesnik (4. stol. pr. Kr.), prijatelj Aristotela. Skupaj s Teopompom je bil Izokratov učenec.

32 Gre za najstarejše mesto, kjer je izraz βίβλος v ednini uporabljen za označevanje »celotnega« Svetega pisma; prim. τὰ βιβλία τοῦ νόμου (1 Mkb 1,56). Drugače Aristej za Sveto pismo uporablja izraza ἡ γραφή (§ 155, 168) in τὰ λόγια (§ 158).

veličastno krono, sto kosov najboljšega tkanega platna, pa tudi sklede, posode in dve zlati čaši za zavetno daritev. 321. Pisno ga je prav tako pozval, naj, če bi se kdo od mož raje vrnil k njemu, nikogar ne ovira. Zanj je bil namreč velik privilegij uživati v družbi tako učenih mož in bi svoje bogastvo raje zapravil zanje kot za nesmiselnosti.

322. Zdaj imaš, Filókrat, v skladu z mojo obljubo celotno zgodbo. Mislim, da boš v teh zadevah našel večji užitek kot v knjigah mitologov. Ti si namreč predan preučevanju tistih stvari, ki lahko koristijo duši, in za to porabiš veliko časa. Poskušal bom pripovedovati o preostalih dogodkih, ki so vredni zapisa, da si boš z njihovim prebiranjem zagotovil najvišjo nagrado za svojo gorečnost.

Jan Dominik Bogataj
Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta
jan.bogataj@teof.uni-lj.si